

Professionaliteit van leraren



Expertise met een morele, politieke en emotionele dimensie

Geert Kelchtermans

SOK-congres
“De menselijke kant van kwaliteitszorg op school”
3 juni 2016



Goede leraren zijn essentieel voor kwaliteitsvol onderwijs!! ??

- **... maar wat is een goede leraar?**
- De leraar die altijd als eerste nascholing volgt over nieuwe kwesties?
- De leraar die sceptisch vragen stelt bij de zoveelste vernieuwing die gelanceerd wordt?
- De leraar die haar hele vakwerkgroep besmet met creatief met een nieuw handboek aan de slag te gaan?
- De leraar die rustig het enthousiasme van de directeur “tempert” over een nieuw kwaliteitsinstrument

- De leraar die niet bereid is om zijn 'traditionele' didactiek in te ruilen voor een communicatieve benadering in vreemde talenonderwijs
- De leraar die hardop vraagt: En wat gebeurt er als we dat niet doen?
- De leraar die blij is met elke stagiair omdat ze zich dan uitgedaagd voelt om zo precies mogelijk aan te geven waarom ze de bepaalde lessen zo vorm geeft?
- De leraar die zichzelf dwingt om minstens twee volle schooljaren te werken met de lessenreeks die ze helemaal uitgewerkt heeft (zonder iets te mogen aanpassen)...
- ...

KU LEUVEN

Opbouw

1. Goed onderwijs (onderwijskwaliteit) en goede leraren (professionaliteit): geen evidente relatie
2. Naar een breder idee van professionaliteit (en dus ook onderwijskwaliteit)
3. Werken aan goede praktijkvoorbeelden

KU LEUVEN

1. De professionaliteit van de leraar en onderwijskwaliteit: geen evidente relatie

1.1. Onderwijskwaliteit

- Kwaliteit wordt vaak gedacht in termen van het aantoonbaar behalen van vooropgestelde doelen
 - Effectiviteit
 - Centraal staan aantoonbare (liefst meetbare) resultaten die de veruitwendiging vormen van vooraf vastgelegde doelen
 - (bijv. leerwinst: toegevoegde waarde; analoog aan BTW!)

KU LEUVEN

1.2. Kwaliteitsdiscours definieert professionaliteit

- “discours” (= vanzelfsprekende wijze van denken en spreken) bepaalt, verandert, beïnvloedt de werkelijkheid
 - Blijkt in de gebruikte taal, de gebruikte procedures (bijv. kwaliteitsbewaking) → ze “maken” de werkelijkheid
- Professioneel = effectief kwaliteit producerend
- Professionalisering = aanleren/bijsturen/updaten/verfijnen van de competenties (kennis, vaardigheden, houdingen) om efficiënter en effectiever kwaliteit te produceren
 - “performativiteitsdenken” domineert

→ Grote “face validity”: lijkt evident op eerste gezicht

→ Maar is om meerdere redenen problematisch

KU LEUVEN

1.3. Problematiseren van het (dominante) kwaliteitsdiscours:

- Te eng: denkt over professionaliteit in louter technische en instrumentele termen (het verbinden van de juiste middelen in functie van de juiste doelen)
- Wat niet 'meetbaar' is of aantoonbaar in vergelijking met een norm (het criterium) wordt feitelijk onbelangrijk
- ...

→ Kritisch bevragen, maar met focus op wijze waarop de leraar gedefinieerd wordt:

KU LEUVEN

Conclusie Deel 1:

- de invulling van het dominante discours over onderwijskwaliteit is de-professionaliserend want
 - Reduceert de leerkracht tot technische uitvoerder van wat anderen bepaald hebben
 - Accountability (rekenschap) herdefinieert de pedagogische relatie (verantwoordelijkheid) tot een economische contractrelatie
 - Leerkrachten gaan zich gedragen vanuit die definitie

→ Nood aan kritisch bevragen van dat discours en wat het 'doet' met - in dit geval - de leraar en dus uiteindelijk met "onderwijskwaliteit"

KU LEUVEN

2. Professionaliteit van de leraar?

- Kwaliteitsvol (of “goed”) onderwijs vereist kwaliteitsvolle (of “goede”) leraren
- Vraag: welke invulling van professionaliteit doet recht aan de eigenheid en complexiteit van het leraarschap?
- Antwoord in drie elementen:
 - Praktijkgebaseerd
 - Breder dan technisch-instrumenteel
 - Gekenmerkt door kwetsbaar oordelen

KU LEUVEN

2.1. Praktijkgebaseerde insteek

- Goed onderwijs is in eerste instantie een praktijk
 - → professionaliteit **verschijnt** pas in de praktijk (het feitelijk handelen)
 - → praktijk moet begin en eindpunt zijn van denken over goed leraarschap/onderwijs/onderwijskwaliteit

KU LEUVEN

- (Een) “**Praktijk**” omvat altijd:
 - Feitelijk handelen
 - Relationeel (in relatie staan met iets, iemand)
 - Vanuit een ‘pedagogische’ verantwoordelijkheid
 - Interactief (betekenisvol omgaan met)
 - Doelgericht en intentioneel
 - Gesitueerd in tijd-ruimtelijke context
 - Onvoorspelbaarheid: *“er gebeurt altijd zowel meer als minder dan wat gepland was”*

KU LEUVEN

2.2. Breder dan technisch-instrumenteel

Goed onderwijs vraagt technisch-instrumentele expertise: het efficiënt en effectief middelen inzetten om doelen te bereiken

MAAR dat is slechts één dimensie van de onderwijsrealiteit en dus ook van de professionaliteit van leraren.

Daarnaast is onderwijs (en dus ook goed onderwijs) onvermijdelijk gekenmerkt door drie andere dimensies (zie o.m. Hargreaves, 1995)

- moreel
- politiek
- emotioneel

KU LEUVEN

2.2.1. De morele dimensie

- Onderwijs vereist altijd het maken van waardengebonden keuzes!
 - Oordeel over recht doen aan de leerlingen (die aan mijn zorg zijn toevertrouwd) → leerlingen zijn jongeren/mensen (geen maakbare producten)
 - Technische beslissingen hebben morele consequenties
 - Handelen van leraren is nooit louter technisch, maar onvermijdelijk resultaat van beoordeling van de situatie in termen van wat nodig, rechtvaardig, wenselijk, ... is om recht te doen aan de leerlingen
 - Het oordeel betreft een “hier-en-nu”: altijd gecontextualiseerd (en dus in bepaald opzicht uniek)

KU LEUVEN

- **Probleem:**
 - Er is geen onbetwistbare basis om het oordeel op te funderen (en dus geen perfect alibi om achter te schuilen) → **kwetsbaarheid**
 - Kwetsbaarheid
 - Structureel kenmerk van leraarschap (géén eigenschap van persoon!)
 - Onontkoombaar: we moeten handelen en weten (tot op zekere hoogte) niet wat we doen
 - Consequentie: beoordelen van ‘kwaliteit’ van leraren op basis van leerlingresultaten doet geen recht aan
 - Omgaan met kwetsbaarheid?
 - **Uithouden:** erkennen, onder ogen zien
 - **Omarmen:** het niet weten opent perspectief, mogelijkheid van het gebeuren → positief “**kwetsbare professionaliteit en professionele kwetsbaarheid**”

KU LEUVEN

2.2.2. De politieke dimensie

- Processen van macht en invloed maken intrinsiek deel uit van leraarschap
 - Wat geldt als de norm van “goed” of “kwaliteitsvol” en hoe wordt die norm geïnstalleerd/bewaakt/opgelegd?
 - O.m. lessen uit onderzoek naar “micropolitiek in scholen”

KU LEUVEN

- Gedrag van organisatieleden wordt bepaald door professionele belangen
- Leraren hebben idee over welke voorwaarden nodig/wenselijk zijn om op een goede manier te kunnen werken → die voorwaarden (werkcondities) gaan fungeren als “belangen
- Wanneer die belangen *ontbreken, bedreigd worden of afgeschaft* zijn zal men overgaan tot **micropolitieke actie** gericht op het *realiseren, vrijwaren of herstellen* van de werkcondities
 - → andere kijk op “weerstand”

KU LEUVEN

2.2.3. De emotionele dimensie

- Leraren zijn onvermijdelijk als persoon betrokken in hun werk
- Morele verantwoordelijkheid → emotionele “niet-onverschilligheid” (Filipp, 1990)
 - Cfr. Kwetsbaarheid → intense gevoelens
 - Idem voor ervaring politieke realiteit
- Emoties zijn dus intrinsiek deel van leraarschap en van hun professionele praktijk
 - Dus geen persoonsgebonden bijproduct!
 - Sterk groeiend onderzoeksdomein

KU LEUVEN

Conclusie deel 2:

- Nadenken over goed onderwijs en het “goede leraarschap” dat dit moet realiseren vereist
 - een voldoende brede invulling van die professionaliteit (en de samenhang van de verschillende dimensies)
 - Technisch
 - Moreel
 - Politiek
 - Emotioneel
 - Erkennen van de onvermijdelijkheid van oordelen en kwetsbaarheid als structurele elementen van professionaliteit
 - Erkennen van de centraliteit van de “praktijk”

KU LEUVEN

3. Praktijkgebaseerd werken aan professionaliteit

- Uitgangspunten:
 - Erkennen van professionaliteit van leraren als vertrekpunt
 - Geëngageerde professionals hebben goede redenen om te doen wat ze doen, zoals ze het doen
 - Geen deficiet-benadering (focus op remediëring)
- Praktijk inzichtelijk maken en delen → “goede praktijkvoorbeelden” schrijven

KU LEUVEN

3.1. Weg met “voorbeelden van goede praktijk”!

- Eenvoudige basisgedachte: *kennis nemen van de praktijk elders zal leiden tot vernieuwingen in de eigen praktijk*
- Vooronderstellingen:
 - Er is steeds een beste methode (praktijk) voorhanden
 - Om duidelijk identificeerbare doelen te bereiken
 - Dat de methode voor iedereen beschikbaar gemaakt kan worden (overneembaar)

KU LEUVEN

→ **problematisch ivm onderwijs en opvoeding:**

- Intrinsiek waardengebonden (normatief)
 - Niet louter instrumenteel m(iddel-doel vraagstuk)
 - wat maakt iets tot een “goed voorbeeld”?
- Vraag van macht en legitimiteit:
 - Wie mag dat bepalen?
- Miskent onvermijdelijke gecontextualiseerdheid: een praktijk vindt plaats *ergens en ooit* (in ruimte en tijd)
 - nooit zonder meer overdraagbaar naar *elders* of *later*
- Werkt de-professionaliserend: publiek wordt gereduceerd tot uitvoerder

KU LEUVEN

3.2. Alternatief: “goede praktijkvoorbeelden”

- Goed slaat op de wijze van presenteren, voorstellen, voorstellen, nl. niet alleen zichtbaar maken (tonen), maar ook inzichtelijk
- Samenstellen (schrijven) gebeurt door de betrokken (verantwoordelijke) professionals zelf
 - Auteurschap (= erkenning én verantwoordelijkheid)
 - Het ‘schrijven’ zelf heeft professionaliserende waarde (en dus kwaliteitsbevorderende waarde)

KU LEUVEN

- Essentie = stellen en beantwoorden van **drie vragen** (in déze volgorde) aan een praktijk
 1. **Wat gebeurt er? (beschrijven)**
 - (betekenisgeving/interpretatie door de verschillende betrokkenen)
 2. **Waarom gebeurt dit? (verklaren)**
 - Welke verklaring geven we?
 - Waarop baseren we onze verklaring? Waarom denken we de redenen te kennen?
 3. **Wat vinden we ervan? (evalueren, waarderen)**
 - Persoonlijke normatieve stellingname ter sprake brengen (persoonlijke taakopvatting)
 - Niet evident want kernpunt van kwetsbaarheid
 - Cfr. “diepe reflectie” → persoonlijk interpretatiekader van de opleider ter discussie

KU LEUVEN

Een goed praktijkvoorbeeld werkt

- **Revelerend:**
 - iets laten zien, tonen
- **Problematiserend:**
 - het gangbare in vraag stellen
- **Inspirerend:**
 - oproepend, appellerend aan professioneel engagement
 - maar vanuit inzicht (in plaats van imitatie of onderwerping)

KU LEUVEN

- **Kanttekeningen:**

- Het beantwoorden van die vragen is niet eenvoudig
 - We denken het altijd al te weten
- Vooral de 2^{de} en zeker de 3^{de} vraag veronderstellen een professionele dialoogcultuur
 - Vaak ongemakkelijk en niet zonder risico (meningsverschillen)
 - Onderzoek Achinstein (2002): constructief omgaan met meningsverschillen in team is beste garantie voor professionele leergemeenschap
- Aanbevolen aan inspectie: zou goede praktijkvoorbeelden kunnen erkennen als legitieme en valide vorm van zelfevaluatie!

KU LEUVEN

- Lezers/Luisteraars = erkend als gesprekspartner in professionele dialoog
- Publiek maken van verworven inzichten → object van kritische analyse en discussie door 'peers'

KU LEUVEN

Moraal van het verhaal

- De goede of beste praktijk bestaat niet
- (net zomin als onderwijskwaliteit)

- En moet dus steeds (uit)gevonden en waargemaakt worden
- (net zoals onderwijskwaliteit)

- En het zijn de leraren die dit uiteindelijk doen

KU LEUVEN

Net zomin als onderwijskwaliteit
De goede of beste praktijk bestaat niet
... en moet dus steeds gevonden en
waargemaakt worden
Net als onderwijskwaliteit

KU LEUVEN

... en moet dus steeds gevonden en waargemaakt worden

- “vinden” → wat te doen?
- “waarmaken” → hoe te doen?
- MAAR ALTIJD OOK: *waarom is dit goed/best?*

KU LEUVEN

Meer lezen?

- Kelchtermans, G. (2009). Who I am in how I teach is the message. Self-understanding, vulnerability and reflection. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 15, 257-272.
- Kelchtermans, G., & Ballet, K. (2002). The micropolitics of teacher induction. A narrative-biographical study on teacher socialisation. *Teaching and Teacher Education*, 18, 105-120.
- Kelchtermans, G., & Ballet, K. (2009). Hoe werken praktijkvoorbeelden? Lessen uit onderzoek. *Personeel en organisatie*, 22, 105-132.
- Kelchtermans, G., Ballet, K., Peeters, E., & Verckens, A. (2009). Goede praktijkvoorbeelden als hefboom voor schoolontwikkeling. Een explorerend onderzoek naar determinanten en kritische kenmerken. *Pedagogische Studiën*, 86(3), 161-184.

KU LEUVEN